

Argument

Abordarea unui asemenea subiect prezintă, fără îndoială, un interes deosebit pe plan științific, contribuind la clarificarea mai multor aspecte privind cuprinsul și delimitările dreptului internațional al investițiilor, accentul fiind pus pe legislația și doctrina dreptului internațional, dar și pe jurisprudența instanțelor internaționale.

Originalitatea și inovația științifică a lucrării rezidă din modalitatea de abordare a cercetării regimului juridic al investițiilor străine, atât prin prisma interdisciplinarității, a interferenței și interconexiunilor dintre domeniile de drept incidente, cât și prin identificarea unui factor coagulant, unificator – justiția internațională și mecanismele care o pun în funcțiune, analiză ce a fost posibilă datorită unei duble calități a autoarei acestei lucrări: cercetător științific asociat în cadrul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române și arbitru internațional practician – doctor în drept internațional, înscris în listele de arbitri din cadrul Centrului Internațional de Arbitraj de la Viena (Vienna International Arbitral Centre – VIAC) și din cadrul Institutului Specializat al Arbitrilor din Londra (Chartered Institute of Arbitrators – CIArb), Filiala Europeană.

Astfel, monografia intitulată *Dreptul internațional al investițiilor* se remarcă, în special, prin importanța deosebită sub aspect teoretic și practic a domeniului care a format obiectul cercetării. Lucrarea dezvoltă unul dintre cele mai noi, poate chiar cel mai nou domeniu de drept, dreptul internațional al investițiilor străine, și are misiunea de a posta în prim-planul cercetării juridice românești o temă nouă, confruntată cu unele ambiguități sau necorelări legislative, marcată de preocupări ale doctrinei și practicii de până acum. Monografia cuprinde specificitatea și mecanismele adecvate de aplicare ale principiilor dreptului internațional al investițiilor străine și este fundamentată pe o sursă bibliografică amplă.

Argumentele prezentate subliniază noutatea, actualitatea și importanța temei alese, iar ca așezare a acestora în contextul cercetărilor științifice în domeniul dreptului internațional, se poate spune că este pentru prima dată în România când regimul juridic al investițiilor străine este tratat prin raportare strictă la dreptul internațional public și individualizat totodată într-un domeniu nou de drept.

Tema asigură, pentru teoreticienii și practicienii dreptului, o abordare sistematică a rolului regimului juridic al investițiilor străine în dreptul internațional, accentuând tendințele practicii judiciare contemporane și conținând propuneri valoroase pentru îmbunătățirea legislației în domeniu, care pot fi susținute cu succes în reglementările viitoare. Această lucrare se caracterizează, ca formă și ca fond, prin tratarea echilibrată a tuturor capitolelor componente ale acestui subiect, fără a excede limitelor dreptului internațional public, care decurg din acest concept de investiții internaționale.

Lucrarea se identifică prin seriozitatea și profesionalismul abordării temei, având la bază o cercetare prealabilă a celor mai frecvente probleme ivite în practica judiciară, în special a celei străine, cât și a problemelor semnalate în cadrul conferințelor, respectiv în cadrul rapoartelor organizațiilor și organismelor internaționale.

Rezultatele obținute de către doamna dr. Cristina-Elena Popa Tache deschid calea spre noi direcții de cercetare, cum ar fi: dreptul aplicabil, admiterea, stabilirea și tratamentul investițiilor străine; specificitatea soluționării diferendelor în domeniul investițiilor internaționale; răspunderea statului privind investițiile internaționale și îndatoririle investitorilor; definirea și redefinirea unor termeni precum definirea investiției internaționale, prin intermediul unui limbaj dedicat; dezvoltarea cadrului și capacităților instituționale în domeniul investițiilor internaționale; elaborarea unui Cod al Investițiilor Internaționale; cercetare tematică la inițiativa cercetătorilor; susținerea participării cercetării românești la programe internaționale în domeniul regimului juridic al investițiilor străine. Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române permite și încurajează promovarea, la nivel internațional, a identității științifice românești, crearea de *leadership* în domeniul juridic. Competența recunoscută a Institutului permite orientarea către cercetări de frontieră competitive internațional, către tematici cu potențial teoretic, dar și aplicativ la nivel național (cerințe concrete și oferte realiste), extinderea cercetărilor inter- și multidisciplinare, simultan cu menținerea unei zone „libere de constrângeri” specific academice, propice cercetării fundamentale pure, sursă permanentă de acumulare științifică.

Nu în ultimul rând, acest demers îndeamnă la crearea unui mecanism de învățare, de studiu în cadru universitar a disciplinei Dreptului internațional al investițiilor și aprofundarea noțiunilor și problemelor specifice în cadrul unor programe de master.

Toate aceste direcții sunt provocări complexe atât din punct de vedere teoretic, cât și practic, dar importanța și actualitatea domeniului, precum și interesul general sunt motivații suficiente pentru a le aborda și se datorează unei viziuni de ansamblu a autoarei asupra problematicii abordate, rigoarea investigațiilor făcute, calitatea argumentației, siguranța demersului, forța impactului teoretic, practic și metodologic al rezultatelor obținute.

În concluzie, lucrarea analizată reflectă maturitatea științifică a autoarei, capacitatea sa de a efectua, cu mijloace adecvate, un demers pretențios într-un domeniu modern, cu puternice valențe aplicative, acest rezultat fiind posibil datorită conținutului științific de ansamblu al prezentei lucrări și contribuțiilor originale examinate.

Prof. univ. dr. DUMITRA POPESCU

Introducere

Obiectivul acestei monografii este anunțarea și prezentarea dreptului internațional al investițiilor în stadiul în care se află în acest moment, scopul final nefiind direcționarea analizei spre anumite ideologii, ci spre cunoaștere. De ce este necesară o conexiune între investițiile internaționale și drept? Numai dreptul poate, în cadrul instituțional specific sau creat în mod special, să definească și să reglementeze drepturile, obligațiile și raportul juridic investițional, să soluționeze disputele privind investițiile străine, să direcționeze, să controleze și să încurajeze fluxurile internaționale de capital, să îmbunătățească sau să diminueze previzibilitatea unei tranzacții privind investițiile sau să poată crește ori reduce costurile asociate unei investiții internaționale.

Eficacitatea legii în influențarea comportamentului uman cere mai mult decât reglementări legale scrise. Ea cere instituții. Instituțiile, potrivit lui Douglass C. North, beneficiar al Premiului Nobel pentru Economie în 1993, „sunt constrângerile elaborate de oameni, care structurează interacțiunea politică, economică și socială”¹.

Regimul juridic al investițiilor străine se află într-un flux constant de evoluție, însă aceasta nu urmează o traiectorie prestabilită². Dreptul internațional al investițiilor străine este format din normele dreptului internațional general, din standardele generale ale dreptului economic internațional, precum și din norme distincte specifice domeniului său³. În cadrul renumitei reviste științifice denumită *Revue Générale de Droit Internațional Public*, într-un număr din 1988 se afirmă: „Comerțul internațional este un fapt pur, dar un fapt care a dat naștere dreptului internațional în întregul său”⁴. Această afirmație recunoștea încă din timpurile respective importanța relațiilor economice cu caracter internațional constituite în mod egal din raporturi, implicând state și societăți comerciale, schimburi comerciale și financiare. În ansamblul relațiilor internaționale, dimensiunea economică s-a alăturat în mod firesc relațiilor internaționale „tradiționale” (dimensiunea politică⁵ și militară), ceea ce este o caracteristică a

¹ J.W. Salacuse, *The Three Law of Investment Treaties*, The Oxford International Law Library, 2013, p. 25.

² Despre evoluții ale regimului juridic al investițiilor internaționale a se vedea E. Alvarez, K.P. Sauvart, K.G. Ahmed, G.P. Vizcaino (eds), *The Evolving International Investment Regime: Expectations, Realities, Options*, Oxford University Press, 2011.

³ R. Dolzer, C. Schreuer, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press (OUP), Second edition, 2012, Cap. I, p. 2.

⁴ D. Carreau, P. Juillard, *Droit International économique*, 3e éd., Éd. Dalloz, Paris, 2007, p. 1.

⁵ M. Koskeniemi, *What is International Law For?*, în M. Evans, *International Law*, OUP, Oxford, 2nd ed., 2006, p. 77.

sistemului internațional în care acționează statele, organizațiile internaționale și organismele cu caracter public și privat.

Analizând problematica dreptului internațional economic, s-a afirmat în doctrina română că este necesară formularea legăturii dintre dimensiunea economică la nivel mondial și dimensiunea juridică¹. În acest sens, s-a afirmat că noțiunea de ordine economică internațională pornește de la relațiile economice internaționale, la care se adaugă dimensiunea politică de ordonare, în sensul de aplicare a unei politici în raport cu relațiile economice din cadrul unei anumite piețe. Pentru că există realmente un caracter dinamic și eterogen propriu regulilor aplicabile relațiilor economice internaționale, s-a determinat utilizarea cu precădere a termenului de „ordonare”, fiindcă acestor reguli le este proprie calitatea de a se adapta diverselor evoluții și situații „fie prin interpretare, fie prin modificarea sferei de aplicare sau identificarea de noi excepții”².

Sub anumite aspecte, dimensiunea normativă a ordinii economice internaționale depășește dreptul comerțului internațional³, întrucât nu sunt avute în vedere doar relațiile inter-companii. Același fenomen se observă și în cadrul dreptului internațional privat, la maniera în care atât persoanele private, cât și statele interacționează cu normele de drept. În acest sens, este de citat afirmația judecătorului Curții Internaționale de Justiție (CIJ) Phillip Jessup, potrivit căruia „dreptul internațional devine din ce în ce mai mult un drept transnațional, prin care s-ar înțelege un corp integrat de norme din dreptul internațional și dreptul intern, care reglementează conduita statelor și persoanelor, concurența și funcționarea piețelor, circulația bunurilor publice și a celor private”.

Trebuie să admitem că integrarea economică reprezintă forța motorie a unei părți considerabile a dreptului internațional public de astăzi, întrucât pe conceptele tradiționale ale acestui drept s-au efectuat construcții juridice care reprezintă instrumente ale integrării economice și reglementării relațiilor de piață, integrare atât la nivel regional (UE), cât și la nivel mondial (WTO). Totodată „dreptul internațional își conservă funcția regulatorie, în sensul că din momentul elaborării unor norme sau al consacării acestora pe cale cutumiară, are loc o „limitare” a marjei acțiunii economice a actorilor statali și nonstatali”⁴.

¹ A. Năstase, *Dreptul Internațional Economic II. Soluționarea diferendelor în cadrul organizațiilor economice internaționale*, Ed. Monitorul Oficial, București, 1996, p. 22.

² J. Touscoz, *Droit International*, PUF, Paris, 1993, p. 239.

³ S. Schill, *The Multilateralization of International Investment Law*, Cambridge University Press (CUP), 2009.

⁴ Pentru amănunte, vezi A. Năstase, I. Gâlea, *Dreptul internațional economic*, Ed. C.H. Beck București, 2014, p. 6.

Față de această evoluție a relațiilor internaționale și a ramurilor de drept existente la un moment dat, au apărut concepte promovate în special de către statele în curs de dezvoltare, și anume concepte privind apariția și necesitatea promovării unui nou tip de drept internațional opus celui clasic și care să țină seama în principiu și de complexul normativ de interese ale acestei mari categorii de state și care ar putea fi denumit un „drept internațional al dezvoltării”¹. Tot în acest context, s-a afirmat în perioada menționată că unei noi ordini economice internaționale i se cuvine un nou drept internațional cu un rol edificatoriu în construirea acestei ordini. În acest sens, s-a pornit de la bine-cunoscutele documente adoptate de Adunarea Generală a ONU în 1962 prin Rezoluția nr. 1803 (XVII) privind suveranitatea permanentă asupra resurselor naturale, și în 1974 prin Rezoluția nr. 3281 (XXIX) referitoare la Carta drepturilor și obligațiilor economice ale statelor². Totuși, investițiile internaționale și normele de reglementare a dreptului internațional public se pot diferenția cauzal scopurilor acestor ramuri ale dreptului internațional implicate, precum și caracteristicilor distinctive ale relațiilor de investiții. În timp ce normele de reglementare a dreptului internațional public în acest domeniu sunt destul de neutre în ceea ce privește interacțiunea dintre cele mai multe ramuri ale dreptului internațional, tribunalele de investiții încearcă, în general, să promoveze obiectivul fundamental al dreptului privind investițiile, în special creșterea fluxurilor de investiții străine. Dreptul internațional public acordă preferință drepturilor fundamentale ale omului și celor legate de pacea și securitatea internațională, însă tribunalele de investiții s-au confruntat foarte rar cu astfel de norme superioare de drept internațional.

Doctrina³ a lansat o dezbateră referitoare la apariția unei discipline autonome sub denumirea de drept internațional economic într-o variantă, iar în altă variantă s-a afirmat că se naște un drept internațional general aplicabil relațiilor economice, în prezent aflându-ne în fața unei discipline autonome: dreptul internațional al investițiilor străine. În materie, un rol important l-au avut edițiile succesive ale unor autori care încă la sfârșitul anilor '70 au publicat monografiile sub denumirea de drept internațional economic⁴. În ceea ce ne

¹ Pentru amănunte vezi Gr. Geamănu, *Drept internațional public*, vol. II, ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, pp. 346-374.

² A. Nastase, B. Aurescu, I. Gâlea, *Drept Internațional Contemporan. Texte esențiale*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, pp. 775-788.

³ A se vedea și *The First Report of the ILA Committee on the International Law of Foreign Investment*, Toronto, 2006, în *Ila Report of the Seventy-Second Conference, Toronto 2006*, London, ILA, 2006, p. 410 și urm.

⁴ Spre exemplu D. Carreau, P. Juillard, T. Flory, *Droit International Economique*, 2^e ed., LGDJ, Paris, 1980, precum și edițiile următoare.

privește, o formulă cuprinzătoare ce definește dreptul internațional economic este cea formulată de Andreas F. Lowenfeld, potrivit căruia dreptul internațional economic înglobează normele dreptului internațional ce reglementează ordinea juridică internațională și relațiile economice între state, precizând însă că termenul poate include o paletă vastă de norme care variază de la dreptul internațional public la aspecte de drept comercial, regimul investițiilor străine, aspecte fiscale etc.¹ Cu privire la caracteristicile fundamentale diferite ale relațiilor privind investițiile internaționale, este de menționat că, în timp ce asumarea fundamentală a dreptului internațional public este egalitatea suverană, relațiile juridice dintre statele gazdă și investitorii străini rămân asimetrice, deoarece statele gazdă se află într-o poziție superioară, putând influența atât dreptul intern, cât și normele relevante ale dreptului internațional (în general prin participarea acestora la negocierea și semnarea tratatelor internaționale de tip BIT sau TIPs).

Analizele conceptuale efectuate în legătură cu dreptul internațional economic s-au finalizat prin concluzia că, deși cuprinde o sferă de reglementare foarte vastă, el are ca fundament dreptul internațional public, fiind o subramură a acestui drept. Ceea ce apare logic, dat fiind conținutul dreptului internațional economic ce vădește natura sa de drept internațional. Până și faptul că se face des referire la normele dreptului intern în cadrul dreptului internațional economic înseamnă că sunt avute în vedere modalitățile aplicării normelor internaționale în relațiile economice concrete, vădind tocmai această natură de drept internațional. În acest context se pot cita normele privitoare la obligațiile statelor de respectare a dispozițiilor Acordului General pentru Tarife și Comerț (GATT), ale Acordului General privind Comerțul cu Servicii (GATS), a normelor referitoare la promovarea și protejarea reciprocă a investițiilor garantate prin norme interne relevante.

În contextul dezvoltării dreptului internațional economic, au fost promovate o serie de norme și principii inspirate din dreptul internațional în domeniul investițional, ajungându-se până la crearea unor organisme și instituții de garantare, respectiv de soluționare a diferendelor în acest domeniu. Această evoluție a determinat unele luări de poziție sub aspect doctrinar, afirmând apariția unui drept internațional al investițiilor străine, tratat în mod individual în lucrări de specialitate².

În prezent, dezbaterile referitoare la acest nou domeniu de drept nu mai vizează existența sau inexistența sa, acestea fiind orientate, spre exemplu, către

¹ A. Lowenfeld, *International Economic Law*, ed. 1, Oxford University Press, 2002, p. 3.

² M. Sornalajah, *The International Law on Foreign Investment*, Cambridge University Press, 2^e ed., 2004.

direcția reformării dreptului privind protecția investițiilor străine sau către relația dintre investiții, preocupările legate de mediu ori dezvoltarea durabilă a comunităților locale, acestea fiind posibilități de reformare ce au apărut din tensiunile actuale remarcate din jurul dreptului internațional.

În concluzie, suntem în prezența dreptului internațional al investițiilor, ramură nouă de drept care a depășit stadiul remarcării sale prin justificarea existenței sale și, dezvoltându-se ascendent, a atins stadiul de remodelare.

Considerații istorice

Prezentarea reperelor istorice sprijină efortul doctrinei contemporane de a înțelege traseul urmat de investițiile internaționale de la apariție și până în prezent, de la stadiul de fenomen juridic (alcătuit din ansamblul ideilor, conceptelor și opiniilor privind apariția acestui drept, inclusiv referirile la necesitatea impunerii anumitor comportamente membrilor comunității investițiilor internaționale prin norme juridice specifice) la stadiul de drept obiectiv al investițiilor internaționale așa cum acesta se prezintă astăzi. Direcțiile de cercetare includ în principal: rolul dreptului internațional cutumiar privind protecția străinilor; protecția diplomatică; precursorii tratatelor moderne de investiții; originile coloniale ale protecției investițiilor; legătura cu dezvoltarea reglementării generale a soluționării litigiilor internaționale; contractele de stat internaționale; modul în care au apărut BIT timpurii, decolonizarea și încercarea de a crea o nouă ordine economică internațională; apariția modalităților/mecanismelor de soluționare a litigiilor dintre investitori și stat și apariția unui regim distinct al investițiilor internaționale și caracterul hibrid al acestuia.

Fiind în fața unui domeniu de drept marcat de noutate, orice discuție privind istoricul acestuia ar trebui să pornească de la studiul dezvoltării și schimbărilor succesive specifice, prin cercetarea evenimentelor și faptelor care se încadrează în această dezvoltare. Deși dreptul internațional al investițiilor străine este format din normele dreptului internațional general, din standardele generale ale dreptului economic internațional, precum și din norme distincte specifice domeniului său, așa cum am prezentat în introducere, nu vor fi dezvoltate elementele istorice ale domeniilor componente enunțate mai sus, ci vor fi prezentate tangențial, aspecte privind originile și implicit, apariția acestui domeniu de drept. Acestea sunt considerentele pentru care, în această lucrare, expunerea istorică a fost repartizată pentru cercetare în funcție de stadiul de dezvoltare în care se află statele, în funcție de evoluția în timp a calității acestora de debitor sau creditor în cadrul economic internațional, ori prin raportare la o anumită perioadă istorică, urmărind cursul complex al investițiilor, prin prezentarea experiențelor investitorilor, și, nu în ultimul rând, prin examinarea condițiilor politice și economice, în special gama de politici publice, care au afectat în timp investițiile străine. Ca atare, ne propunem să deslușim noțiunile introductive, și anume: obiectul istoriei dreptului internațional al investițiilor străine, metodologia, concepția de cercetare, izvoarele pe care se întemeiază și modul în care se împart toate acestea pe perioade diferite de evoluție.

Prin urmare, această identificare istorică se poate realiza observând, pe palierul de evenimente istorice marcate de trecerea prin unghiurile enunțate anterior, următoarele subiecte: apariția și evoluția participanților/subiectelor de drept internațional al investițiilor străine; originile și evoluția izvoarelor dreptului internațional al investițiilor străine, eterogenismul acestora; apariția și evoluția istorică a definiției, formelor și clasificării investiției străine; evoluția istorică a tipurilor de tratament acordat, a principiilor generale aplicabile, a răspunderii statului, a admiterii și garantării investițiilor internaționale – acesta fiind nucleul în jurul căruia se grupează elementele secundare și care conduc firul istoriei până în timpurile noastre și, nu în ultimul rând, importanța istorică meritată acordată originilor și fundamentului soluționării diferendelor în domeniul investițiilor internaționale.

Așadar, un rol progresist a revenit personalităților istorice și, implicit, evenimentelor istorice (lupte, războaie, revoluții etc.). În dezvoltarea acestui domeniu, pe lângă factorii interni care au acționat în rândul fiecărei societăți, au intervenit și factori externi precum invaziile, cuceririle de teritorii, războaie, subjugarea unor popoare de către altele, dar și cooperarea, contactele și sprijinul pe care și-l acordă națiunile între ele. În timp, popoarele (națiunile) au atins stadii diferite de evoluție economică și, chiar în interiorul aceluiași popor, regiunile au manifestat stadii diferite de dezvoltare. Prin urmare, printre factorii de configurare a dreptului internațional al investițiilor se numără cu preponderență, în continuă evoluție a acestora: mediul natural, cadrul social-economic, cadrul istoric, național și politic, cadrul ideologic și cultural, factorul internațional și, nu în ultimul rând, factorul uman.

Prezentarea reperelor istorice, sprijină efortul doctrinei contemporane de a înțelege traseul urmat de investițiile internaționale de la apariție și până în prezent, de la stadiul de fenomen juridic (alcătuit din ansamblul ideilor, concepțelor și opiniilor privind apariția acestui drept, inclusiv referirile la necesitatea impunerii anumitor comportamente membrilor comunității investițiilor internaționale prin norme juridice specifice) la stadiul de drept obiectiv al investițiilor internaționale așa cum acesta se prezintă astăzi, ca un ansamblu al tuturor normelor juridice cuprinse în sistemul normativ care reglementează aceste raporturi, compus din acte care pot să fie sau să nu mai fie în vigoare. Ca drept obiectiv, dreptul internațional al investițiilor este fundamentul dreptului subiectiv pe care îl exercită părțile participante care trebuie să aibă în vedere permanent faptul că unui drept subiectiv aparținând unui subiect de drept îi corespunde și o obligație. Or, tocmai această interdependență are la bază anumite repere istorice care au marcat apariția acestui drept.

Întrucât factorul internațional este esențial între factorii de configurare ai dreptului internațional al investițiilor, avem în vedere, în primul rând, aspectele de ordin istoric și juridic privind formarea unor comunități alcătuite din mai multe popoare – apariția unui drept al ginților¹ (*jus gentium, jus inter gentes*) reprezentat inițial de reguli cutumiare și devenit drept internațional².

Primele etape din traseul regimului juridic al investițiilor internaționale către stadiul de fenomen juridic au fost generate de fenomenul migrației³ (identificat încă din Antichitate) și chiar migrația tribală (triburile străvechi negociau probleme de comerț, vânatoare etc.), în cadrul căruia o anumită parte a unei populații, deseori negustori, migrau în căutarea unor condiții mai bune. Când conjunctura ce a generat migrația se disipa, migranții se întorceau în țările (teritoriile originare) lor. Acest fenomen poate fi observat și în cazul dezmembrării sistemului colonial, unde au revenit în locurile originare și foștii coloniști, aducând cu ei resurse considerabile. Într-adevăr, este un aspect binecunoscut că, inițial, investițiile străine au fost făcute de persoane fizice sau grupuri de persoane asociate liber, în scopul de a obține profituri, de multe ori în mod cât mai rapid⁴, efectuând acte de comerț în țări străine (teritorii străine). Aceștia erau nevoiți să traverseze granițe pentru a-și vinde produsele, iar comportamentul statului (teritoriului) gazdă le afecta în mod considerabil activitatea.

Încă din cele mai vechi timpuri, șefii de state sau teritorii și-au promis reciproc ori și-au „dat cuvântul de onoare” că vor acorda un anumit tratament negustorilor străini ce exercitau acte de comerț pe teritoriul lor. Tratatelor se puteau încheia în Antichitate și sub forma orală (uneori fiind folosiți martori ființe umane sau chiar zei) sau se încheiau sub formă scrisă. Spre exemplu, în anul 562, Imperiul Bizantin și Persia au ajuns la o înțelegere/acord ce statua o pace de 50 de ani. Printre aspectele supuse înțelegerii, negustorii bizantini și persani trebuiau să facă acte de comerț/negoț doar în locurile prestabilite, unde erau situate punctele vamale. Un exemplu timpuriu este dat și de Egipt, prin dezvoltarea unor raporturi comerciale cu întreg Orientul; reglementarea regimului unor negustori era, de cele mai multe ori, accesorie tratatelor de

¹ Charles Louis de Secondat Montesquieu, în *De l'esprit des lois*, I, publicat în 1748, republicat în limba engleză în 1750, și în România în 1964, Ed. Științifică, București, p. 15.

² Jeremy Bentham în *An Introduction to the Principles of Moral and Legislation*, publicată în 1789 la Oxford Clarendon Press, a utilizat expresia *International Law*, p. 25; notorietatea acestei constatări este confirmată și de International Law Commission; a se accesa <http://legal.un.org/ilc/ilcintro.shtml>.

³ Cu referire la fenomenul migrației, a se vedea D. Popescu, *Cataclisme economice care zguduie lumea*, Ed. Continent, 2010. A se vedea și D. Popescu, *Considerații privind migrația populației și capacitatea reală de ocupare a economiei românești*, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, Ed. Academiei Române, vol. XVII, 2015, pp. 9-14.

⁴ Pentru o observație asemănătoare, a se vedea M. Sornalajah, *op. cit.*, p. 60, 3rd ed., 2010.

prietenie și alianță, așa cum este și Tratatul de prietenie și alianță intervenit între Ramses al III-lea, în calitate de Faraon al Egiptului, și Hatusil al III-lea, Regele hitiților, încheiat în anul 1296 î.e.n, tratat ce cuprinde un număr de 350 de tăblițe dintre care aproximativ 40 conțineau scrisori de vasalitate, scrisori ce tratează probleme politice, acorduri comerciale, aranjamente diplomatice, căsătorii sau schimburi de cadouri. Un alt exemplu îl constituie tratatele dintre orașele-state, așa cum este și tratatul¹ dintre Eanatum din Lagaș și Enakale din Umma, din perioada Dinastiei III (cca. 2400 î.e.n.), prin care se reglementa întinderea granițelor și chiar se permitea construirea unui monument, restaurarea altuia și exploatarea de către conductorul Ummei a unei cantități de orz prestabilite din recolta străină sub titlu de împrumut cu dobândă². Și împărații chinezi au acordat o importanță sporită organizării relațiilor cu popoarele vecine, folosind soliile în aceste relații, începând cu regimul caravanelor care circulau frecvent pe cunoscutul „drum al mătăsii”. În China secolului al VI-lea î.e.n., s-a încheiat un tratat privind renunțarea la război și soluționarea diferendelor prin arbitraj. În altă parte a lumii, tot în secolul al VI-lea î.e.n., grecii încheiau Tratatul de alianță între eleni și hereeni, document ce conținea aspecte comerciale, de neagresiune, de ajutor reciproc și de pace. Cetățile grecești utilizau arbitrajul și chiar au constituit tribunale arbitrale pentru soluționarea diferendelor (în acest tip de tratate, grecii au prevăzut „mediația” ca mijloc de soluționare). Antichitatea clasică grecească a dăruit omenirii primii consuli denumiți *proxeni*, ce erau cetățeni ai statului gazdă, remunerați de statul mandatar pentru a-i apăra în primul rând interesele sale comerciale. Romanii au reglementat, de asemenea, modul în care era permis comerțul între ei și celelalte popoare, optând și aceștia pentru arbitraj ca formă de soluționare a majorității diferendelor. A fost identificată, spre exemplu, prezența meșterilor romani dincolo de frontierele imperiului, făcându-se în acest mod un transfer real de tehnologie.

Toate marile imperii din Antichitate (India, China, Califatul Abbasid, Imperiul Mongol, Imperiul Bizantin, Imperiul Otoman, Imperiul Persan) au dezvoltat puternice relații comerciale internaționale, dezvoltări care au fost influențate în mare măsură de puterea și situația militară și politică.

Cu trecerea timpului, feudalismul a influențat, încă de la apariția sa din Evul Mediu timpuriu, modul și condițiile în care persoanele fizice puteau efectua

¹ *Early ancient Near Eastern Law: A History of Its Beginnings, the Early Dynastic and Sargonic Periods*, Claus Wilcke, München, 2003, p. 73.

² Deși textul acestui tratat este lacunar din cauza vechimii sale impresionante, totuși, se poate observa că, dacă împrumutul nu era achitat, cealaltă parte putea muta granițele și devia canalele, bineînțeles printr-un război. Acest tratat este considerat ca reglementând și unul dintre primele cazuri de arbitraj internațional, arbitru fiind Regele Mesalim.